

TÖRTÉNELMI SZEMLÉ

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2019 | 3. SZÁM
LXI. ÉVFOLYAM

F. Romhányi Beatrix
Gondolatok a 14. századi pápai tizedjegyzék ürügyén

Az Anjou-országok társadalma
Serena Morelli, Riccardo Rao, Thierry Pécout tanulmányai

Kármán Gábor
Thököly Imre elfogása

Orosz László
A weimari Németország és Magyarország együttműködése

Erős Vilmos
Szellemtörténet versus népiségtörténet

Csapody Tamás
A cserenkai túlélő

Rajcsányi Péter
A Magyar Televízió 1956-1957-ben

TARTALOMJEGYZÉK

LXI. évfolyam, 2019. 3. szám

TANULMÁNYOK

- F. Romhányi Beatrix** • A középkori magyar plébániák és a 14. századi pápai tizedjegyzék 339
- Serena Morelli** • Társadalom és hivatalok Dél-Itáliában a 13–15. században 361
- Riccardo Rao** • Anjou-elitek az itáliai *comunék*ban: nemesek, hivatalnokok, idegenek 385
- Thierry Pécout** • Elitek az Anjou-kori Provence-ban 397
- Kármán Gábor** • Thököly Imre elfogása: a felső-magyarországi oszmán vazallus állam bukása és az erdélyi diplomácia 411
- Angelovics Helga** • Vay Miklós Zemplén megyei követi működése az 1830. évi országgyűlésen 433
- Orosz László** • „Egy vak és egy béna, ha összefognak...”
A weimari Németország és Magyarország együttműködésének kérdéséhez 451
- Erős Vilmos** • Szellemtörténet versus népiségtörténet.
Szekfű Gyula és Szabó István különböző értelmezései a nemzetiségek magyarországi történetéről az 1940-es évek első felében 479
- Csapody Tamás** • A cservenkai túlélő. A bori munkaszolgálat 499
- Rajcsányi Péter** • A Magyar Televízió Intéző Bizottsága 1956–1957 – elhallgatott tények 509

MŰHELY

- Weisz Boglárka** • A magyar gazdaság mozdatórugói a középkorban. Az MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport hároméves (2015–2018) beszámolója 539

VAY MIKLÓS ZEMPLÉN MEGYEI KÖVETI MŰKÖDÉSE AZ 1830. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEN

ANGELOVICS HELGA

MIKLÓS VAY AS MP FOR ZEMPLÉN COUNTY AT THE DIET OF 1830

The paper examines a relatively short period in the career of an exceptionally prominent conservative politician of the nineteenth century, namely the activities of Baron Miklós Vay (1802–1894) as MP for Zemplén county at the Diet of 1830. The author focusses on Vay's activities at the diet itself, especially in relation to the issue of recruits and soldiers and Zemplén country, before examining the political attack of the county opposition against Miklós Vay.

Keywords: diet, MP instructions, recruiting, coronation, responsibility

Vay Miklós báró, a jelentős konzervatív politikus 1802. április 29-én született Alsózsoltán, Borsod vármegyében, a nagy tekintélynek örvendő Vay Miklós tábornok és Adelsheim Johanna elsőszülött fiaként. Az 1820-as évek elejétől – jogi és műszaki tanulmányai után – bekapcsolódott a politikai életbe. Felkészültségének, közéleti elkötelezettségének és nem utolsósorban családi összeköttetésekének köszönhetően gyorsan emelkedett a megyei hivatalnoki pályán.¹

Jelen tanulmány Vay közéleti pályájának kezdeti, 1830. évi országgyűlési követi működését mutatja be, középpontban azzal a kérdéssel, hogy valóban megsértette-e Zemplén

Angelovics Helga, PhD-hallgató, ELTE, Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Doktori Program. A tanulmány a Vay Miklós életéről szóló disszertációm része.

- ¹ Vay Miklós édesapja, id. Vay Miklós (1756–1824) 1790-től aktívan részt vett az országgyűlés munkájában, 1802-ben mint Borsod vármegye követe. Apja testvére, Vay József (1752–1821) szintén tapasztalatot szerzett a megyei- és az országos politika terén, előbb országgyűlési követként, majd a Hétszemélyes Tábla ülnökeként. Vay József fia, Vay Ábrahám (1789–1855) 1825-től Borsod vármegye alispánja és országgyűlési követe volt. 1832 és 1845 között Máramaros vármegye főispánja. Vay Miklós (1802–1894) Zemplén megyében kezdte meg közszereplését, ahol 1825-ben al-, majd főjegyző, 1827-ben a megye alispánja, 1830-ban országgyűlési követe lett. 1831 és 1845 között Borsod megye főispáni helytartójaként működött. 1832-ban a királyi tábla, 1841-ben a hétszemélyes tábla bírójává nevezték ki, 1845-ben pedig a Helytartótanács első tanácsosa lett. A szabadságharc alatt visszavonultan élt, a bukás után előbb a kormányzóságot kínálták fel neki, majd miután ezt visszautasította, halálra ítélték. Nyolc hónap után szabadon engedték, ezt követően birtokain élt visszavonultan. 1859-ben a protestáns pátens elleni harc egyik „vezére”, majd 1860–1861-ben főkancellár, 1865–1867 között pedig Borsod vármegye főispánja volt. Élete végéig részt vett az országgyűlés munkájában, 1888–1892 között a főrendiház elnökeként.

vármegye követutasítását az újoncmegajánlás kapcsán. Ezen időszak a későbbi életút alakulásában kulcsfontosságúnak számít: Vay zempléni alispánsága (1827–1831) alatt nemcsak a megyei szintű igazgatási és igazságszolgáltatási gyakorlatot ismerte meg közelebbről, hanem a politika világát is, s ezzel összefüggésben a kormányzat felé való orientálódásának első jelei is ekkor – különösen az országgyűlésen – mutatkoztak. Eddig ezzel a témával csak röviden, illetve érintőlegesen foglalkoztak, többnyire más tárgyú munkák.²

Az országgyűlés Zemplén megyei vonatkozásainak feltárásában elsősorban levéltári forrásokra támaszkodtam.³ Vay Miklós diétai működésének keretéként foglalkozom az 1830. évi országgyűléssel, elsősorban annak zempléni vonatkozásaival. Ismertetem az újoncmegajánlás, a katonaállítás kérdését, mivel a későbbiekben ez lett a megyegyűlési számonkérés sarkalatos pontja. Részletesen elemzem végül az 1831. évi január 24–25-i közgyűlésen történeteket, Kossuth Lajos és a megyei ellenzék Vay elleni heves támadására összpontosítva, amely mind egykorúan, mind a történetírásban figyelmet kapott.

Az országgyűlés összehívása

I. Ferenc 1830. július 15-én kelt meghívólevele szeptember 8-ára országgyűlést hívott össze Pozsonyba. A diéta összehívásában az uralkodót elsőszülött fiának, Ferdinándnak királlyá koronázása mellett a külpolitikai események alakulása is motiválta. Európán ugyanis forradalmi hullám söpört végig, ami az 1815-ben emelt „összeurópai építmény” bomlását indította el. Párizsban a Szent Szövetség rendszerének alappilléreit borították fel azáltal, hogy Bourbon X. Károlyt elkergették és trónra emelték Lajos Fülöpöt. Párizst Belgium követte, 1830 elején létrejött az önálló Görög Királyság, majd novemberben, Varsóban kitört a lengyel felkelés. Az alkotmányos, illetve nemzeti célkitűzések jegyében fellépő mozgalmak hulláma elérte a Német Szövetség tagállamait és Itália területét is. Ausztria kénytelen volt a védelem eszközeiről gondoskodni, részint hogy az olasz mozgalmakat megfékezhesse, részint hogy megakadályozza a lengyel forradalom galíciai határon történő áttérjedését.⁴

Az európai politikai viszonyok alakulása, az év eleje óta fokozatosan romló pénzügyi helyzet, a deficités költségvetés új helyzetelemzésre készítették Metternichet, mivel Auszt-

² A témát tárgyaló fontosabb szakirodalom: Erdmann Gyula: *Zemplén vármegye reformellenzéke 1830–1836*. Miskolc, 1989.; Bertha Sándor: *Országgyűlési tárcza 1830-ról*. Pest, 1843.; Barta István: *A fiatal Kossuth*. Bp., 1966.; József Orosz: *Ungarns gesetzgebender Körper auf dem Reichstage zu Pressburg im Jahr 1830*. Lípce, 1831. I–II.; Kerekes György: *Zemplén-vármegye követi utasításai 1825-től 1848-ig, különösen közgazdasági ügyekben*. Sátoraljaújhely, 1898. 13–16.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár (= MNL B-A-Z m. Lt. SFL) IV. 2001/g Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai, Közgyűlési és megyei közigazgatási jegyzőkönyvek; MNL B-A-Z m. Lt. SFL IV. 2001/h Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai, Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok.

⁴ Ballagi Géza: Az 1830-iki országgyűlés. In: *A magyar nemzet története*. I–XX. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1994–2005. XVI. 23. [Reprint.]

ria diplomáciai és nagyhatalmi szerepe is veszélybe került. Elsősorban ezen események hatására döntött úgy a király, hogy országgyűlést hív össze.

A meghívólevélben az uralkodó bejelentette kívánságát, miszerint Ferdinánd trónörökös meg kívánja koronáztatni az országgyűlésen.⁵ Bár a trónöröklésről a kormányzat belső köreiben is megoszlottak a vélemények, I. Ferenc és Metternich államkancellár az elsőszülött beteges állapota ellenére ragaszkodott az utódlás törvényes rendjéhez, hogy a legitimitás mindennél „szentebb” elvén ne essen csorba.⁶ A Monarchiát fenyegető háborús veszélyre hivatkozva a magyar ezredek kiegészítéséhez szükséges újoncok megszavazását is kérte az uralkodó. Az országos bizottság által elkészült reformtervek, az úgynevezett operátumok megtárgyalását – arra hivatkozva, hogy későn készültek el, s ennek következtében a vármegyékhez még nem tudták elküldeni – a következő országgyűlésre halasztotta, amelynek időpontját 1831. október 2-ára tűzte ki.⁷ A szokásos záróformula utasította a rendeket, hogy a diétára küldjenek „két választott követet, még pedig képes, békés és közjót szerető férfiakat”.⁸

Követválasztás és követutasítás

A reformországgyűlések egyszerre voltak a törvényhozás, valamint a jogi, politikai és eszmei viták színterei. A diéták azonban nemcsak Pozsonyban eredményeztek pezsgő közéletet: a követutasítások (alap- és pótutasítások) megfogalmazása, a követjelentések értékelése mindig élénk érdeklődést keltettek a politizáló vármegyei nemesség körében is.

A királyi meghívólevelet Zemplénben az 1830. augusztus 11-i, sátoraljaújhelyi közgyűlésen ismertették.⁹ Gróf Majláth Antal főispán elnöklete alatt került sor a követek megválasztására. A szavazás módját és az eljárás rendjét maguk a megyék állapították meg.¹⁰ A követek kiválasztásánál fontos volt, hogy azok ki tudják fejezni a megyei többségi közvélemény akaratát, de személyes tekintélyük, pártállásuk, közigazgatási és politikai tapasztalatuk is releváns tényezőnek számított. Zemplénben a megye íratlan szabályai közé tartozott, hogy első követté az első alispánt válasszák.

- ⁵ Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*. I–III. Bp., 1886–1887. I. 228.
- ⁶ Metternich Ferdinánd uralkodásra alkalmatlanságában látta hatalma növekedésének további biztosítékát. Erre lásd Gergely András: *Áruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye*. [Bp.,] 1989. 5–20. Ferdinánd jellemzésére lásd Soós István: *A trónörökös: Ferdinánd koronaherceg*. In: *Egy elfeledett koronázás a reformkorban. Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 1830 őszén*. Szerk. Soós István. Bp., 2017. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 11–21.
- ⁷ Horváth: *Huszonöt év*, I. 228. Az országgyűlést a kolerajárvány és az azt követő lázadás, illetve az udvar halogató taktikája miatt elhalasztották.
- ⁸ Kerekes: *Zemplén-vármegye követei utasításai*, 13.
- ⁹ Országgyűlési meghívó. MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/h. Iratok. 1830. Loc. 289. No. 1517.
- ¹⁰ Ebből következett, hogy az országgyűlésnek 1848 előtt nem volt verifikációs jogköre, azaz nem vizsgálhatta, hogy a megyék szabályosan választották-e meg követeiket.

Ezen szempontok figyelembevételével közfelkiáltással követté választották Vay Miklós első alispánt, „tisztá magyar lelkűsége és szelíd kormánya által szerzett érdemei miatt”.¹¹ A második követ választásakor azonban több jelölt neve is felmerült. Végül a főispán jelöltjének, ifj. Szirmay Antal táblabírónak szavaztak bizalmat. Fontos megjegyezni, hogy a követek megválasztásának elvileg főispáni beavatkozás nélkül kellett volna végbemennie. A főispáni jelölést, ajánlást a zempléni nemesség egy része sérelmezte is, mivel ezáltal a megye szabadságát látták korlátozva.¹² Az augusztus 13-i közgyűlésen Majláth főispán ezt azzal igyekezett cáfolni, hogy az „alkalmatos tagok” neveinek említése önmagában nem korlátozza a szabad választás jogát, és erre minden nemesnek lehetősége van.¹³

A közgyűlés a követek országgyűlési kiadásaira háromezer forintot szavazott meg, az utazáshoz pedig tíz társzekeret bocsátott rendelkezésükre.¹⁴

A megválasztott követeket a megyék kötelező erejű, általános és részletes, úgynevezett anyautasítással látták el arra nézve, hogy a királyi meghívóban szereplő kérdésekben milyen álláspontot képviseljenek. Zemplénben a követutasítás kidolgozására 1830. augusztus 12-én, gróf Majláth Antal főispán elnöklete alatt ült össze a bizottság, amelynek Vay Miklós alispán és Kossuth Lajos táblabíró is tagjai lettek.¹⁵ Az utasítás elkészítéséhez a királyi meghívó szolgált alapul, amely ismertette az országgyűlés tárgyait, de belekerült az előző országgyűléseken nem orvosolt sérelmek is.

A következő napon tartott közgyűlésen felolvasták a követutasítás tervezetét, amelyeket változtatás nélkül határozattá emeltek. Az utasítás szerkesztését tehát egy nap alatt végezték el, amiből arra következtethetünk, hogy komolyabb vitákra nem kerülhetett sor. Feltételezésem szerint a tervezetet az első alispán szerkesztette, a bizottság pedig legfeljebb minimálisan változtatott rajta. Erre utalnak a kisebb lapszéli beszúráások, a javítások és kihúzáások a szövegben. Vay a megyei szokásból kiindulva számíthatott arra, hogy a bizottság tagjai közé választják, és ő hivatalából következően már előbb megismerhette a meghívó tartalmát. 1825-ben, a Borsod megyei követutasítást kidolgozó deputáció tagjaként már szerzett tapasztalatokat ebben a munkában, tisztségének köszönhetően pedig jól ismerte a megyében felmerült sérelmeket is.

A 22 pontból álló alaputasítás túlnyomórészt a hagyományos rendi ellenzék politikai horizontját tükrözte, az országgyűlésről országgyűlésre öröklődő sérelmekre összpontosított. „Rutinszerűen” indítványozták a só árának leszállítását, valamint a kamarai hiva-

¹¹ A követek megválasztására lásd MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/h. Iratok. 1830. Loc. 289. No. 1517.

¹² A főispáni jelölés országosan elterjedt gyakorlattá vált, és nemcsak Zemplénben okozott sérelmet. Dobszay Tamás: Politikai intézmények és választások a magyar kései rendiség időszakában. In: *Fejezetek az új- és jelenkori magyar történelemből*. Szerk. Gergely Jenő. Bp., 2006. 20.

¹³ MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/h. Iratok. 1830. Loc. 289. No. 1579–1585.

¹⁴ Uo. No. 1576.

¹⁵ Uo. No. 1517. A bizottság többi tagja: Bretzenheim Ferdinánd herceg, Kandó Gábor és Szirmay Antal császári kir. kamarások, Szerencsy István, a királyi tábla bírása, Fabriczhy András főesperes, Lyakovich al-
esperes, Tamásy József, Zalay Alajos, Fáy Ferenc, Szógyény Ferenc, Matulay Gábor, Molnár Antal, Szirmay Tamás, Újházy László, Gőnczy Sámuel, Bydesházy Mihály, Nyomárkay József, Soós Antal, Kaszner János, Reviczky Dienes, Kolosy József, Nagy Lázár táblabírók, Dókus László főjegyző, Kossuth András főügyész, Szent Iványi Károly és Kolosy Károly főszolgabírók, Füzesséry János és Kozma Miklós alszolgabírók.

talnokok és a sóval kereskedők visszaéléseinek megszüntetését, a sókutak „behányásából” származó érdeksérelmek rendezését, illetve követelték, hogy a só árát az országgyűlésen a rendekkel közreműködve állapítsák meg. Utasították a követeket, hogy a hadiadó összegét az országot ért számos súlyos csapás figyelembevételével határozzák meg. Külön hangsúlyozták, hogy a megye északi része terméketlen, emellett a marhavész és az áradások mérhetetlen károkat okoztak az elmúlt években.¹⁶ Ugyanakkor a magyar nyelv és a „Nemzeti Játszó Szín” ügyében haladó nézeteket képviseltek, valamint támogatták egy országház építésének tervét is.¹⁷

Az országgyűlés összehívásának egyik fő oka az újonc ajánlás volt. A zempléni utasítás úgy rendelkezett a „katonaságban kívánt segedelmek adattatását” illetően, hogy a kövek az 1715. évi 8. és az 1741. évi 63. törvénycikkekben foglaltakhoz tartásuk magukat.¹⁸ A *contributio* [adó] összegéről, és a felállított hadsereg létszámáról azonban sem 1715-ben, az állandó hadsereg felállítását elrendelő törvénycikk megalkotásakor, sem később nem születtek normatív szabályok.¹⁹ A király országgyűlésről országgyűlésre *subsidiomot* [segély] kért a rendektől, aminek önkéntességét azok mindig hangsúlyozták, és minden alkalommal konkrét esetre és megszabott időre szolt.²⁰ Az említett 1741. évi 63. törvénycikk is leszögezi, hogy egyedi, a jövőre nézve nem kötelező döntésről van szó.

Az utasítás az 1802. évi 1. törvénycikkre hivatkozva kimondta, hogy a „hadi erőnek kipótlását” és a katonaság fenntartását csak három évre vállalta az ország, ezt követően visszatérnek a toborzás módszeréhez. Hangsúlyozták, hogy „segedelem” csak az országgyűlésen adható.²¹ A fent említett feltételek mellett a megye nemessége hajlandó volt *subsidium* adására, ha annak szükségéről tájékoztatják őket.²² Utasították a követeket, hogy sürgessék a nemesség katonai kiképzését, valamint egy magyar tisztképző intézet felállítását. Nyomatékosan felszólították őket, hogy ha olyan tárgy merülne fel, amire nem terjedt ki az alaputasítás, 14 napon belül értesítsék a megyét, és kérjenek pótutasítást.

¹⁶ Az adózó nép terheire vonatkozó ismereteiket elsősorban az 1828. évi összeírások eredményeire alapozták. Emellett megjegyzendő, hogy a nép súlyos helyzetének taglását minden megye – általában kicsit eltúlozva – belefoglalta utasításainak szövegébe, mivel ezáltal is nyomatékosítani kívánták azon kérésüket, hogy az adó összegét csökkentsék.

¹⁷ Az utasítás tartalmát ismertetésére lásd Kerekes: *Zemplén-vármegye követi utasításai*, 13–16. Kivonatossan lásd Bodnár Imre: *Zemplén vármegye követi utasításai a reformkorban*. Debrecen, 1940. 17–20. Teljes terjedelmében lásd MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/h. Iratok. 1830. Loc. 289. No. 1576.

¹⁸ Uo. Zemplén vármegye követutasítása.

¹⁹ *Contributio* [adó] alatt a 18. századtól a nem nemesek által fizetett pénzbeli terhet értjük.

²⁰ *Subsidium* [segély]: az országgyűlés ajánlja, önkéntes, határozott időre szolt. A nem nemesek mellett a nemesség is részt vállalt belőle. A felajánlás lehet pénz, termény vagy katona.

²¹ Az 1802. évi országgyűlésen a rendek az állandó hadsereg három éven át vállalt kiegészítésén túl azt is megszavazták, hogy három éven belüli háború esetén kiálltanak 12 000 újoncot. Tették ezt annak ellenére, hogy elvileg békében egy jövődő háború esetére nem ígérhető katona, mert az *subsidiumnak* számít, ami csak országgyűlésen, háború esetén adható. Az 1802. évi segedelem adása viszonyítási alappá vált. Poór János: *Adók, katonák, országgyűlések 1796–1811/12*. Bp., 2003. 131.

²² Zemplén vármegye követutasítása. MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/h. Iratok. 1830. Loc. 289. No. 1576.

Összefoglalóan elmondható, hogy az utasítás nem tartalmazott meglepő vagy szokatlan pontot. Igaz, a meghívóból kiderült, hogy az országgyűlést rövidnek szánták, és érdemi törvényhozói munkát csak a következő diétától lehetett várni.

A koronázás

Az uralkodó és udvara Schloßhofban, szeptember 12-én, ünnepélyes keretek között fogadta az országgyűlés magyar díszruhába öltözött küldöttségét – köztük Vay Miklóst is –, amely köszöntötte és meghívta a trónörökös főherceget a koronázásra.²³ Az ünnepélyes megnyitóra két nappal később került sor Pozsonyban. Ezt „a párisi, befejeztét a lengyel forradalom előzte meg” – írta Horváth Mihály.²⁴ Az 1830-as országgyűlés történéseit valóban nagyban befolyásolták az európai események. A francia forradalom óvatosságra intette a rendeket, a lengyel felkelés pedig arra készítette az udvart, hogy a tárgyalásokat rövidre fogja: az országgyűléstől a pénzügyi és belpolitikai helyzet stabilizálását várta.

A rendek 1830. szeptember 16-án ismerkedtek meg az uralkodói előterjesztésekkel, amelyek közül az első pontot, Ferdinánd koronaherceg megkoronázását és ezzel összefüggésben a királyi hitlevél (diploma) esetleges bővítését szeptember 18-án kezdték el tárgyalni.²⁵ Zemplén vármegye követei – a többséggel egyetértve – az 1792. évi hitlevél változatlanul hagyása mellett foglaltak állást. Elfogadták Ferdinánd királlyá koronázását, amelyre szeptember 28-án került sor.²⁶ Az ekkor 37 esztendőes Ferdinánd 62 éves, beteges atyja halála esetén tehát zökkenőmentesen elfoglalhatta a trónt. Törvényben rögzítették (1830. évi 2. törvénycikk), hogy a majdan ténylegesen trónra lépő uralkodó fél éven belül – az 1791. évi 3. törvénycikk szerint kötelező koronázó országgyűlés helyett – összehívja a diétát. Emellett I. Ferenc király – a rendek óhajának engedve – beleegyezését adta, hogy az ifjú király trónra léptéig huzamosabban az országban lakjon, de a kormányzat érdemi munkájában atyja életében a rendek hozzájárulása nélkül nem vehetett részt.²⁷

Az újonckérdés

Hevesebb viták csak az újoncmegajánlással kapcsolatban bontakoztak ki. E kérdéskört 1830. október 18-án kezdték el tárgyalni, s mivel Zemplén két követéhez addig nem érkezett pótutasítás, így kezdetben csak az alaputasításban foglaltakat tekinthették zsinór-

²³ Pálmány Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848*. I–II. Bp., 2011. II. 2317.

²⁴ Horváth: *Huszonöt év*, I. 232.

²⁵ Orosz: *Ungarns*, I. 11. A hitlevél vitájára lásd bővebben Völgyesi Orsolya: *A rendek és a koronázási hitlevél vitája az 1830. évi országgyűlésen*. In: *Egy elfeledett koronázás*, 23–35.

²⁶ A koronázás előkészítésére és az ünnepségre lásd *Egy elfeledett koronázás*. Különösen 37–104.

²⁷ Horváth: *Huszonöt év*, I. 238.

mértéknek.²⁸ Az alsótáblán a rendek e kérdésben három csoportra oszlottak. Egy részük csak akkor volt hajlandó a tárgykört tárgyalás alá bocsátani, ha előbb az 1826. évi előleges „sérelmekre és kívánalmakra” kedvező válasz érkezik a királytól.²⁹ A másik párt feltétel nélkül hajlandó volt megadni a kért újoncmennyiséget, mivel – mint Sopron megye követe, Felsőbüki Nagy Pál kifejtette – e kérdés kapcsán az az igazán fontos, hogy milyen módon újoncozzanak, nem a mennyiség. A harmadik – többségi – csoport azt az álláspontot képviselte, hogy feliratban értesítik az uralkodót, hogy az újoncjánlás előtt szeretnék megtudni a szükség okát. Az alsótáblai követek nagy része ugyanis a más országokban zajló felkeléseket, forradalmakat nem tekintette elegendő indoknak az ajánlásra, hiszen azok belpolitikai küzdelmek voltak és nem külső támadások. Az erre vonatkozó törvénycikkeket nem tartották mérvadónak, mivel azok mind a már fennálló szükségét vették alapul. A főrendek nagy része viszont fölöslegesnek tartott minden előzetes tudakozódást, és azonnal megszavazandónak vélték a királyi előterjesztést.

A többség végül – Vay is – Deák Antalnak, Zala vármegye követének a javaslatát fogadta el, amelynek értelmében az uralkodót arra kérték, hogy a szükség okát és a valós politikai helyzetet ismertesse előttük. Ballagi Géza véleménye szerint a diéta ezen kérése elsősorban a bizalmatlanságot tükrözte a rendek és az uralkodó között, de csírájában a kormányzat parlamentáris felelősségének igényét is kifejezte.³⁰

A nádor az október 23-ai vegyes ülésen bejelentette, hogy az uralkodó hajlandó gróf Gyulay Ignác horvát-szlavón-dalmát bán, az Udvari Haditanács elnöke által az újoncállítás szükségét egy erre a célra kirendelt országos küldöttség előtt részletesen megindokolni. Ebbe a népes bizottságba Vay Miklóst is beválasztották.³¹ A küldöttség vezetőjének József nádort kérték fel. Gyulay a küldöttség tagjai előtt kifejtette, hogy a király – a kincstár érdekeit szem előtt tartva – csak a „kikerülhetetlen szükségét” kívánja, támadó háborúra nem gondol. Ennek megfelelően a felség nevében 50 000 újoncot – amennyit 1796-ban önként ajánlottak – kívánt az országtól oly módon, hogy 30 000-et azonnal a helyszínre irányítanának, a kisebbik részt pedig csak akkor vetnék be, ha a birodalom védelme ezt a jövő országgyűlésig indokoltta tenné.³²

A rendek az október 27-ei vegyes ülésen ismerték meg a küldöttség tudósítását. Többségük – utasítására hivatkozva – azt az álláspontot képviselte, hogy 28 000 főnyi újoncot hajlandóak megszavazni.³³ A feltételelesen kívánt 20 000 katona megajánlását azonban többen kockázatosnak tartották, mivel így a király az országgyűlést akár hosszabb ideig mellőzhette volna. A megyék nagy része ezért szükség esetére nemesi felkelést akart ajánla-

²⁸ A megye a követek első két jelentése alapján (1830. szeptember 15. és szeptember 25.) az első pótutasítást október 18-án fogalmazta meg. MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/g. jkv. 1830:1883.

²⁹ A sérelmekre lásd Horváth: *Huszonöt év*, I. 242.

³⁰ Ballagi: *A magyar nemzet története*, XVI. 8.

³¹ A küldöttség teljes névsorát lásd Bertha: *Országgyűlési tárcza*, 115–117.

³² Horváth: *Huszonöt év*, I. 245.; Bertha: *Országgyűlési tárcza*, 119.

³³ Egyrészt ezáltal is éreztetni akarták az országgyűlés korlátlan újoncmegajánlási jogát, másrészt általános szokássá vált, hogy a kormány – arra számítva, hogy a rendek úgysis lealkudják – többet kért, mint amennyire ténylegesen szüksége volt. Erről lásd Poór: *Adók, katonák*, 142–162.

ni a 20 000 újonc helyett.³⁴ Megjegyzendő, hogy évek óta vitatott kérdés volt, hogy lehet-e segílyt adni béke idején. Bár a többség úgy gondolta, hogy nem, ennek ellenére például 1802-ben, 1807-ben vagy 1808-ban is, békeidőben ajánlottak meg segílyt egy esetleges háborúhoz. Bars vármegye követe, Majthényi László a precedensekre hivatkozva kifejtette, hogy katonai segedelmet előre ajánlani nem törvénytelen: az e „tárgyban közben jött Országos tanácskozásokat folyamatja alatt, mellyekből világosan kitetett, hogy a mostanihoz hasonló esetekben nem csak katonai újonczok ajánltattak, de a Haza védelmének vég eszköze, a Nemesi Felkelés is, és pedig előre több esztendőkre egyenesen kirendeltett”.³⁵ Emellett kitért arra is, hogy ha törvényes úton, azaz az országgyűlésen nem lehetne újonczokat előre ajánlani, a kormányzat „mintegy kényszerítődne” más eszközökhöz fordulni, s az ennél jóval több katonát is érinthet.³⁶ A főrendi tábla továbbra is kész volt megajánlani a kért 50 000 újoncot, így a két tábla közötti üzenetváltás tovább folytatódott. Az október 30-i kerületi ülésben már a követek egy része is kinyilvánította, hogy hajlandó elfogadni a szükség esetére kért 20 000 újonc kiállítását, de feltételekkel.

Az 1830. november 11-ei országos ülésben a megyei követek többsége kifejezte egyetértését az idézett barsi állásponttal, és helyeselte Sopron követének indítványát is az újoncállítás mértékére és módjára nézve. Eszerint a 48 000 újoncot ugyan egyszerre ajánlják meg, de az országgyűlés végeztével csak 28 000 katonát állítanak ki. A fennmaradt részt a király csak abban az esetben követelheti, ha a birodalmat a következő országgyűlésig – azaz 1831 októberéig – támadás éri. A 20 000 újoncot az esetleges háború vége után azonnal haza bocsátják, a többiek szolgálati ideje pedig egységesen tíz évre szóljon. Az 1791. évi 9. törvénycikk értelmében a magyar ezredekben csak magyar születésű tisztek szolgáljanak, akiknek előléptetése a császári sereg többi tagjától külön történjen, érdemeiket pedig nemeslevelek és birtokadományozás által is elismerjék.³⁷ A feltételek elfogadása esetén elhárítottak vélték a felmerült aggodalmakat, hiszen ellenséges támadás esetén a rendek úgyszem tagadnák meg a segítségnyújtást.

Vay a többséggel egyetértve a 28 000 újoncot megajánlotta, és az említett feltételekkel kész volt a kívánt 20 000-et is megszavazni. Kifejtette, hogy az uralkodó a szükség okát részletesen kimutatta, másrészt törvényes úton fordult az országhoz segítségért.³⁸ Követ-társa, Szirmay azonban nem támogatta a 20 000 újonc azonnali megszavazását, mivel nézete szerint az pótlás lenne, s így ellentmondana a követutasításuknak. A két követ ellentétes állásfoglalása miatt a megye szavazata annullálódott.³⁹

³⁴ Horváth: *Huszonöt év*, I. 245–246.

³⁵ *Felséges Első Ferentz Austriai Császár, Magyar, és Cseh Ország Koronás Királyától Posony szabad királyi városába 1830-ik esztendőben, Szent-Mihály havának 8-ik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének jegyző könyve*. Posony, 1830. 154.

³⁶ Uo. 154–155.; Bertha: *Országgyűlési tárcza*, 168.

³⁷ Bertha: *Országgyűlési tárcza*, 170.

³⁸ *Felséges Első Ferentz*, 156–157.

³⁹ Uo. 160. Szatmár megye szavazata is elveszett, míg Pest vármegye egyszerre, azonnal kiállított volna 43 000 újoncot. A következő négy megye tartózkodott: Hont, Veszprém, Baranya és Szabolcs. Guzmics Izidor szerint „közhír”, hogy ezen megye követei sem értettek egyet egymással. *Adatok: az 1830-iki országgyűlés történetéhez*. Közli Vaszarý Kolos. Győr, 1885. 115.

Zemplén követeinek eredeti utasításuk szerint az ajánlandó katonák számáról a „ki-mutatandó szükséghez” képest, és az adófizetők helyzetére való tekintettel kellett dönteniük, az állítás módjára nézve pedig az 1807. évi 1. törvénycikket kellett mérvadónak tekinteniük.⁴⁰ Ez kimondja, hogy az akkor megajánlott 12 000 újonc kiállítása után ismét a „hadfogdosás” szokásos módja, azaz a toborzás lép életbe.⁴¹ A szakirodalomban is hivatkozott, 1830. november 9-én kelt pótutasítást,⁴² amely konkrét, számszerű irányelvet adott a követek számára, Vay november 16-ai jelentése szerint csak november 13-án kapták kézhez, amikor a kérdés már eldőlt.⁴³ A szavazáson tehát csak az október 18-ai pótutasítás és az alaputasítás nyújtott számukra támpontot.⁴⁴ Vay azonban tudatában lehetett az értelmezés problematikus voltának, mert a szavazáskor „ékes beszédében érzékenyen” fejezte „azon helyzetet, melyben ezen kérdésre nézve egy követ lehet, és ő is van”.⁴⁵

Másnap, a november 12-i kerületi ülésben mindössze annyi kiegészítést tettek a rendek, hogy ha támadás esetén szükség lenne a 20 000 újoncra, azt a nádoron keresztül közöljék a törvényhatóságokkal, és ugyanő tegyen róla jelentést a jövő országgyűlésen. A november 13-i kerületi ülésben megfogalmazták a feliratot, illetve a törvénycikk tervezetét.

Vay Miklós a fejleményekről november 16-án kelt jelentésében számolt be a vármegyének. Döntését azzal indokolta, hogy 1808-ban, a külső veszély elhárítása érdekében hasonló módon, hasonló feltételekkel ajánlottak előre nemesi felkelést. A jelentést a megye november 20-án kapta meg, és mérlegelve a benne foglaltakat, a többség Szirmay mellé állt. Mivel azonban utólag kénytelenek voltak tudomásul venni a történetet, a továbbiakra nézve arra figyelmeztették őket, hogy a 20 000 katonát csak az említett feltételek elfogadása és törvényes megerősítése után ajánlják meg.⁴⁶

Az ellenzék szerepe a tárgyalások során meghatározó volt: mint láthattuk, elérték, hogy a kormány felvilágosítással szolgáljon az újoncállítás szükségességéről. Elfogadták a formulát, hogy a 28 000 újoncot a rendkívüli helyzetre való tekintettel ajánlották, és nem az ezrekben támadt hiány pótlására.⁴⁷ Emellett néhány, a katonaillesztés módjára vonatkozó módosítást is sikerült keresztülvinniük (például a katonáskodás idejét tíz évre korlátozták). Megemlítendő, hogy a megajánlott újoncokat számos megye a régi, önkényes fogdosás helyett a törvénybe ugyan nem iktatott, de országgyűlési végzés által ajánlott sorshúzás útján kezdte kiállítani. Ennek értelmében a vármegyei tisztviselők a

⁴⁰ Az október 18-ai pótutasítás. MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/g. jkv. 1830:1883.

⁴¹ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80700001.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1807>. (Legutóbbi megtekintés: 2018. november 30.) Azaz az elismert törvények, mindenkéltől az 1741. évi 63. törvénycikk 2.§. ellenére, erre az időszakra felfüggesztik a toborzási rendszert.

⁴² Erdmann: *Zemplén vármegye*, 12.

⁴³ Zemplén megye követeinek 1830. november 16-ai jelentésének másolata. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL OL) R 94 Kossuth Gyűjtemény, Kossuth Lajos Zemplén Megyei Közéleti tevékenységével kapcsolatos iratok 1818–1835. 1830. (= X 1532). Vay utólag az ezen utasításban foglaltakat beiktattatta a naplóba. Orosz: *Ungarns*, I. 182.

⁴⁴ *Gr. Gyulay Lajos maga keze és könyve*. I–XI. Szerk. Hász-Fehér Katalin. Szeged, 2008–. II. („... barátom a túlvilágon is”. Döbrentei Gábor és gróf Gyulay Lajos naplófeljegyzései: 1835. május – 1861. október 28.) 55–56.

⁴⁵ *Adatok: Az 1830-iki országgyűlés*, 114.

⁴⁶ 1830. november 25-ei pótutasítás. MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/g. jkv. 1830:2123.

⁴⁷ Zemplén megye is fontosnak tartotta ezt a kitétel. MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/g. jkv. 1830:2123.

katonáskodásra alkalmas legényeket községenként összeírták és orvosilag megvizsgáltatták, ami által a magyar ezredek harcértékének növekedését remélték.⁴⁸ A magyar katonaszervezet előmenetelével, a nemzeti jelleg erősítésével kapcsolatos javaslatról azonban – bár minden vármegye támogatta – a nádor kívánságára elálltak a rendek, mivel ez ellentmondott a császári-királyi hadsereg szervezeti felépítésének. Az országgyűlés végén az uralkodó által is elfogadott feltételekkel törvénybe iktatták az újoncrajánlást (1830. évi 7. törvénycikk).

Az országgyűlés további fontosabb eredményei

Az országgyűlés másik sarkalatos kérdése az adómegajánlás volt. Ezen ügy kapcsán érdemi ellentétek nem kerültek felszínre, és szinte vita nélkül állapodtak meg a király által kért 4 395 244 forint 38 és fél krajcárban.⁴⁹ A rendek nyomatékosították, hogy az adót ezentúl is kizárólagosan az országgyűlésen állapíthatják meg, három évre, vagy az ezen időszakon belül tartandó országgyűlésig. Zemplén követei egyetértettek a határozattal.⁵⁰

A királyi előterjesztéseken kívül a rendi országgyűlések főként közjogi és sérelmi ügyekkel foglalkoztak. Ezúttal is felmerült az adóterhek igazságosabb felosztásának, „arányosításának” igénye az egyes megyékre eső portaszám újrendezése által. Bár ennek részletesebb megvitatását a következő országgyűlésre halasztották, addig is dolgoztak a nádor elnöklete alatt a tervek elkészítésén. A Vay Miklós utolsó követjelentéséhez csatolt kimutatás alapján Zemplénre 18 portával jutott volna kevesebb.⁵¹ Szó volt az ország elszakított és visszaszerzett részeinek visszacsatolása ügyéről is. Az uralkodó erre nézve országos bizottságot nevezett ki, amelybe – a galíciai részekkel foglalkozó bizottságba – Vay is bekerült.

A rövid ideig tartó országgyűlésen elsősorban a magyar nyelv további térnyerése jelentett maradandó eredményt. Zemplén megye követei minden lehetséges alkalommal pártolták a magyar nyelv ügyét.⁵² Az alsótábla már az országgyűlés kezdetén elhatározta, hogy az országos ülések jegyzőkönyveit magyar és latin nyelven, párhuzamos szöveggel nyomtatattatják ki.⁵³ Az október 5-ei országos ülésen döntöttek arról is, hogy ezután magyar nyelvűek lesznek a két tábla közötti üzenetek, illetve a Helytartótanács is magyarul adja ki válaszait és rendelkezéseit (a körlevelek kivételével) a hozzá magyarul forduló törvényhatóságoknak. Az ügyet támogató 27 szavazat között ott volt a Zemplén vármegye nevében felszólaló Vay Miklósé is.⁵⁴ Emellett megengedték a magyar nyelv használatát a

⁴⁸ Horváth: *Huszonöt év*, I. 256.

⁴⁹ A december 20-ai utolsó követjelentés. MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/h. Iratok. 1831. Loc. 292. No. 200.

⁵⁰ MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/g. jkv. 1830:1988. 2068.

⁵¹ A december 20-ai utolsó követjelentés.

⁵² Orosz: *Ungarns*, I. 7., 213.

⁵³ A 1830. szeptember 13-ai kerületi ülésben az országgyűlési jegyzőkönyv magyar és deák [latin] nyelven való szerkesztésére kinevezett tagok közé a „tiszai részről” (Tiszán innen, Tiszántúl) Vayt is beválasztották.

⁵⁴ *Adatok: Az 1830-iki országgyűlés*, 38.

bíróságoknak a per során és az ítélethozatalban is. Az 1830. évi 8. törvénycikk értelmében minden, az országon belül élő és működő hivatalnoktól megkövetelték, hogy tudjon magyarul, kivéve a már szolgálatban lévőket, míg az ügyvédi képesítéshez 1834-től szabták feltételként a magyarnyelv-tudást.

Az uralkodó a diéta végén 17 törvénycikket szentesített.⁵⁵ Bécsben joggal lehettek elégedettek, mivel a külpolitikai események hatása alatt a rendek és az udvar ellentétei nem éleződtek ki, így Európának demonstrálhatták a birodalom stabilitását. Az utókor látószögéből azonban ezt csak „politikai szélcsendnek” tekinthetjük. Minthogy az országgyűlés időtartama rövid volt – 1830. szeptember 8-tól december 20-ig tartott –, a régi és a még nem elég erős új eszmék, politikai irányzatok összecsapása elhalasztódott. A magyar reformmozgalom kibontakozása szempontjából azonban döntő fontosságú határozat született ekkor, hiszen a megyék követelésére elrendelték az úgynevezett rendszeres bizottsági munkálatok kinyomtatását és megküldését a törvényhatóságok számára.

Az országgyűlés végeztével a császári titkosrendőrség a következőképpen jellemezte a két zempléni követet:

Vay Miklós „cs. kir. kamarás és I. alispán. 30 éves [29], prot., tele tehetséggel, sokoldalúan képzett, nagyon jómódú és mint becsületes ember ismert. Az egyik legjobb m[agyar] szónok hírében jött jelen egy.-re, aki jó érzületű, azonban ez utóbbi tekintetében nem igazolta magát, mivel a tárgyalások teljes menete során a felséges érdekekre olyan kétértelműen viselkedett, hogy őt sem az egyik, sem a másik párt nem használta.”⁵⁶

Ifj. Szirmay Antal „vm. táblabíró, kb. 50 éves [45], sok tehetséggel és különösen jó képzettségű, van vagyona és jó hírt élvez. Jelen 1830. egy.-en azonban mindig az ellenzékhez tartozott, ha már mint gyenge szónokot lehet jelölni, mindig a korm. ellen volt, az újonckérdésben ellenzavazatával érvénytelenítette képviselőtársát, Vay [Miklóst], amikor Comáromy nyilatkozatához az 48 000 újoncról csatlakozott és ezáltal megsemmisítette Zemplén vm. szavazatát. Épp így különösen a magyar tisztek nemzeti ezredekben való egyedüli körforgása mellett heveskedett. Mégis befolyás és figyelem nélkül maradt. A szélsőbal oldalhoz.”⁵⁷

Az országgyűlés utóélete Zemplénben: Vay felelősségre vonása

Az országgyűlés után a zempléni hagyományos rendi ellenzék ismét összegyűjtötte volna sérelmeit, hogy a következő diétán újra megpróbálja napirendre tűzni azokat. Néhányan azonban belátták a sérelmi politika elégtelenségét, és új utakat kerestek az ellenzéki politizálás számára.

⁵⁵ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei?extraparams={%22ID%22:%22FullTextSearch%22,%22Year%22:%221830%22,%22Kibocsato%22:%22TV0%22}>. (Legutóbbi megtekintés: 2018. november 30.)

⁵⁶ Pálmány: *A reformkori magyar országgyűlések*, I. 174–175.

⁵⁷ Uo. II. 1184.

Az országgyűlést követő, 1831. január 24-i sátoraljaújhelyi „rettenetes gyűlést” alispáni minőségében Vay Miklós nyitotta meg. A közgyűlésről, ha csak a Zemplén megye jegyzőkönyvében olvasható beszámolókat vennénk alapul, egy szokványos vármegyei fórum képét kapnánk.⁵⁸ Az események azonban annyira viharossá váltak, hogy azokról a kancellár írásos jelentést kért Vay Miklóstól. A részletes beszámolóban Vay megnevezi az ellenzéki csoport nevezetesebb tagjait is: Vécsey Pál bárót,⁵⁹ Soós Jánost, Kossuth Lajost, Nagy Lázárt,⁶⁰ Nyomárkay Józsefet,⁶¹ Reviczky Dénes és Lehoczky László táblabírókat. Az új ellenzéki csoportosulás fiatalokból állt, jó részük nem rendelkezett vagyonnal, ügyvédi, illetve uradalmi tiszti munkából élt.⁶²

Az országgyűlés hónapjai alatt az alakulóban lévő zempléni ellenzéki csoport élénk érdeklődéssel kísérte a pozsonyi eseményeket.⁶³ A követek kéthetente érkező jelentései körül heves viták folytak a megye közgyűlési termében, különösen amikor kiderült, hogy az újonclétszám kérdésében szembekerültek egymással, és ezáltal a vármegye szavazata elveszett.⁶⁴ Az ellenzék egyébként az országgyűlés kezdetétől elégedetlen volt Vay diétai szereplésével, és ennek következményeképpen már októberben olyan határozatot javasoltak, amellyel kizárták volna a mágnásokat és „magistratuálisokat” [a vármegyei tisztségviselőket] a követek köréből. Vayt erről Kandó Gábor volt ezredes értesítette, aki szerint a „Factio Instrumentumai” állnak a határozat mögött, ami nyilvánvalóan a fiatal alispán ellen irányult elsősorban.⁶⁵ A „factio”, azaz érdekcsoport alatt a levélíró főként a birtoktalan, fizetésből élő fiatal nemeseket értette.⁶⁶ Kandó ugyanakkor emlékeztette Vayt arra, hogy korábban, amikor az előző alispán, Szemere István volt a diétán, a megyében hasonlóképpen „lármáztak”.⁶⁷

⁵⁸ Az 1831. január 24-i közgyűlésre lásd MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/g. jkv. 1831: 200., uo. 2001/h. Iratok. 1831. Loc. 292. No. 200–201.

⁵⁹ Vécsey Pál báró (1788–1861) mint Zemplén megyei ellenzéki vezető vált ismertté, aki a pályakezdő Kossuth Lajos pártfogója volt. Kossuth 1824-ben az ő jogtanácsosa, majd az ő képviselőjében (távollévők követeként) vett részt 1832-ben a pozsonyi országgyűlésen. 1827-ben azonban még Vay Miklós mellett korteskedett.

⁶⁰ Brezenheim herceg főbírája, ügyvéd.

⁶¹ Báró Sennyey Károly plenipotenciáriusa, azaz teljhatalmú megbízottja, sátoraljaújhelyi ügyvéd.

⁶² 1831. évi január 24-ei közgyűlésre vonatkozó iratok. MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/h. Iratok. 1831. Loc. 292. No. 200–1. Kossuth beszédét és Vay jelentését lásd *Kossuth Lajos Összes Munkái*. I–VII., IX–XV. S. a. r. Barta István (I–VI., XI., XIII–XV.) – Pajkossy Gábor (VII.) – Sinkovics István (XII.). Bp., 1948–1989. (= KLÖM) VI. Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások. 215–221.; Kazinczy-levelek. Közli. Gálos Rezső. *Irodalomtörténet* 39 (1951) 225–230. Az események rekonstrukciójához, a levéltári anyag kiegészítéséhez elsősorban Vay Miklósnak e jelentését, Kossuth Lajos közgyűlési beszédét és Kazinczy Ferenc – aki mint táblabíró volt jelen és az alispánnal átellenben ült – levelezését használtam fel.

⁶³ Kossuth különösen nagy figyelemmel kísérte országgyűlést, az ülések témáiról külön „mutató táblát” készített magának.

⁶⁴ Wesselényi Miklós Szatmár megye követét ugyanezen okból rossz hazafinak, árulónak nevezte.

⁶⁵ *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből*. Szerk. Petneki Áron, bev. Lévy József. Bp., 1899. 131–132. [Reprint: Miskolc, 1999.]

⁶⁶ Erdmann: *Zemplén vármegye*, 23.

⁶⁷ Míg Szemere István korábbi alispán az 1825–1827-es országgyűlésen, Pozsonyban volt, addig Zemplénben a megbuktatását és helyébe Vay Miklós megválasztását tervezgették.

Az ellenzékiek az újonctöbbllet megszavazása mellett felróták Vaynak és Szirmaynak, hogy az országgyűlés elején nem küldtek rendszeres tudósításokat, és amikor írtak, azt se staféta (sebesposta), hanem hagyományos posta útján tették. Ennek következtében a jelentések meglehetősen későn érkeztek meg, tárgyalásukra nem jutott elegendő idő. (A posta lassúsága nemcsak Zemplénben, hanem az ország egész területén problémát okozott, és nehezítette az országgyűlés működését.) Sérelmezték továbbá azt is, hogy Vay nem hozta el a diétai napló (diárium) utolsó ívét. Támadásra adott okot az is, hogy az alispánt kinevezték Borsod megye főispáni helyettesévé. Zemplénben ugyanis – mint több más megyében is – a követek esküjükben megfogadták, hogy az országgyűlés ideje alatt az udvartól sem kinevezést, sem kitüntetést nem fogadnak el. Kazinczy egyik levelében említi, hogy kinevezését követően a közgyűléseken egyre érezhetőbb volt a Vayjal szembeni ellenszenv. A támadás hátterében tehát az a gyanú is állt, miszerint Vay hivatali emelkedése és az udvari érdekek kiszolgálása között szoros összefüggés volt, azaz kinevezésével korrumpálták.⁶⁸

A formálódó zempléni reformellenzék tudatosan készült a számonkérésre, amelynek várható heveségét már a novemberi és decemberi gyűlések hangneme is előrevetítette: „oly dolgok estek a gyűléseken, amelynek példáját még sohasem láttuk. Emlegették Titust, Nérót, Caligulát, Dominiciánt, Don Miguelt, X. Károlyt, a spanyol királyt, s mindezt a gyűlésen, hol ezek a nevek [...] helyén kívül vagynak” – jegyezte fel Kazinczy.⁶⁹

Vay Miklós 1831. január 22-én, szombaton érkezett Sátoraljaújhelyre, ahol a zúgolódás jelei már érzékelhetőek voltak. Már előre figyelmeztették, hogy az ellenzék nyílt támadásra készül ellene, ezért nem érték felkészületlenül a történetek. A reformellenzék a közgyűlés első napján, hétfőn nagy számban jelent meg. Vay nyitóbeszédének elmondása után utoljára foglalta el az alispánnak fenntartott széket, ami „magában veré vissza a másik szándékba vett [...] ellenvetést”, amely szerint Borsod adminisztrátorává történt kineveztetése után Zemplénben meg akarták tőle tagadni az elnöklést.⁷⁰ Ezek után sor került a követek ötoldalmi terjedelmű, 12 tárgykört érintő, utolsó, 1830. december 20-án, Pozsonyban kelt országgyűlési jelentésének felolvasására. Ebben beszámoltak a legutóbbi tudósításuk (december 8.) óta végzett követi tevékenységükről és az országgyűlés utolsó napjairól, végül ismertették az új törvényeket.⁷¹ Az ellenzék azonban az országgyűlés munkájának egészére kiterjedő, összefoglaló és értékelő végjelentést is követelt Vaytól, amit ő megtagadott, mivel felesleges munkának tartotta.⁷² Ezek után az ellenzékiek közül „mind felköltek a nevezett individuumok, s ki ki rendre elmondta a maga előre már megtanult rolláját, úgy hogy nem volt könnyű a systematice kezdett s folytatott számos jól

⁶⁸ Kazinczy-levellek, 226.

⁶⁹ Uo. 228. Kazinczy Ferenc Barkassy Imréhez. [Sátoralja]Ujhely, 1831. január 24.

⁷⁰ Vay jelentése. KLÓM VI. 220.

⁷¹ A december 20-ai utolsó követjelentés.

⁷² Az országgyűlés teljes időszakát érintő és eredményeit összegző követi zárójelentés készítése nem volt kötelező a követeknek, mindennek ellenére általános szokássá vált a megyékben. Ezeket a végjelentéseket számos esetben másolatokban, nyomtatásban terjesztették, és amint erre Vay Miklós is utalt, politikai fegyverré is válhattak az ellenzék kezében.

kidolgozott beszédek s az azok által a publicumra tett behatást egészen visszaverni” – állította Vay.⁷³ Kossuth is ekkor mondta el első közgyűlési beszédét, amelyben áttekintette az országgyűlés egész menetét, és eredményeinek értékelésén keresztül jutott el tulajdonképpeni céljához, az esküjét és utasítását megszegő követ felelősségre vonásához.

A zempléni „rettenetes gyűlésről”, Kossuth fellépéséről Kazinczy a következőképp emlékezett meg egyik levelében: „két kezét csipejére rakván fel, és olly kevély tűzzel” és vakmerőséggel beszélt, „mint egyg dühre gyulladt Catilina”.⁷⁴ Amikor azonban Kelemen és Janthó Dániel⁷⁵ félbeszakították a beszédét, „Kossuth fiscális akciót kiáltoza s verte mellyét”, „szörnyű tüzét” ekkor mindenki megtapasztalhatta: „Állás, hang, tekintet mutatá, hogy itt ő az úr.”⁷⁶ Erőteljes fellépésének az volt az oka, hogy a közbeszólók azt állították, amit ő mond, az nem a többség, hanem csupán egy-két ember álláspontja.⁷⁷ Érdekes a Kossuth–Catilina párhuzam is, amit Kazinczy állított fel, mivel Catilina lázadó összeesküvő volt, aki a hatalmat szerette volna mindenáron megszerezni.⁷⁸

Kossuth kijelentette, hogy az országgyűlés bezártával „minden polgárt, minden egyes hazafit megilleti annak vizsgálátja, mi történt a múlt országgyűlésen. [...] s vallyon és mennyibe feleltek meg Országunk képviselőinek munkállódásai a Nemzet várakozásának.”⁷⁹ Hangsúlyozta, hogy nem a meghozott törvényeket kívánja bírálni, hanem kizárólag a követek munkáját, és mindenekelőtt arra keresi a választ, hogy mit mulasztottak el, illetve mit tettek rosszul, ami által hozzájárultak ahhoz, hogy „Hazánk java passivus állapotban vesztegel”.⁸⁰ Ennek okát abban látta, hogy az országgyűlésen a magukat nemzeti képviselőnek tartók „egymásközt meghasonlanak”, amelynek következtében számtalan ügy megoldatlan maradt, a tárgyalás alá bocsátott kérdésekben pedig csalódást okoztak. Szóvá tette, hogy elmaradt az alkotmányos sérelmek orvoslása, az újonctöbbslet megszavazásával pedig újabb „véradót” vállalt az ország. A só árának törvénytelen felemelése érvényben maradt, ráadásul a király válaszából arra lehetett következtetni, hogy ennek megállapítását felségjognak tekinti.⁸¹ A számtalan érv ellenére az országgyűlés helyszíne sem változott. Véleménye szerint Bécs továbbra is azon örvény maradt, amely gazdaságunkat elnyeli. Az adóval kapcsolatban sérelmezte, hogy annak összegét nem

⁷³ Vay jelentése. KLÖM VI. 220.

⁷⁴ Kazinczy Ferenc Szemere Pálhoz. [Sátoralja]Ujhely. 1831. január 25. *Kazinczy Ferenc összes művei. Kazinczy Ferenc levelezése*. I–XXIII. S. a. r. Váczy János (I–XXI.) – Harsányi István (XXII.) – Berlász Jenő (XXIII.). Bp., 1890–1960. (= KazLev) XXI. 459.

⁷⁵ Janthó Dániel zempléni földesúr volt.

⁷⁶ Kazinczy Ferenc Barkassy Imréhez. [Sátoralja]Ujhely. 1831. január 24. *Kazinczy-levelek*, 228.

⁷⁷ Kazinczy Szemere Pálhoz. [Sátoralja]Ujhely. 1831. január 25. *KazLev*, XXI. 459–460.

⁷⁸ Miskolczy Ambrus rámutat a párhuzam háttérében húzóódó, a két család (Kazinczy–Kossuth) közti ellentét okára is. A párhuzamról lásd Miskolczy Ambrus: *Kazinczy Ferenc útja a nyelvújítástól a politikai megújulásig* I–IV. Bp., 2009–2010. I.

⁷⁹ Kossuth beszéde. KLÖM VI. 215.

⁸⁰ Barta: *A fiatal Kossuth*, 37–38.

⁸¹ Zemplén több pótutasításban is felszólította a követeket, hogy a só árának leszállítását sürgessék, és az árat az országgyűlésen, a rendekkel egyetértésben állapítsák meg. A király megígérte ugyan, hogy ha szükség lenne újbóli áremelésre, a rendeket is kihallgatja ez ügyben, de azt nem ígérte meg, hogy figyelembe is veszi az érveiket.

csökkentették, ami így az adózó népet végső romlással fenyegeti.⁸² Külön kiemelte a magyar katonatisztek előmenetelével kapcsolatos javaslat sorsát, amelytől, mint láttuk, a rendek azért álltak el, mert a nádor ezt kérte tőlük. A sok csalódással szemben „a nemzeti nyelv tárgyában hozott szép törvény”-t sovány vigasznak vélte. Az országgyűlésnek színterint csak azért lehetett örülni, mert egyáltalán sor került rá, és így a nemzet élhetett törvényhozó jogával.

Kossuth hangsúlyozta, hogy a vármegyék közönségének joga és kötelessége ellenőrizni, hogy követei tartották-e magukat az utasításaihoz. A haza java követeli meg ezt az ellenőrzést, s „bár kedvetlen legyen is ezen kötelesség tellyesítése a Haza javát mégis urbanitásnak⁸³ vagy személyes tekintetnek feláldozni polgári véteknek tartom”.⁸⁴ Elsősorban Vay követi tevékenységére tekintettel „merem azon fájdalmas meggyőződésemet kinyilatkoztatni, hogy megyénknek repraesentaticus jussait a múlt ország gyűlésének folyamatja alatt fundamentaliter megsértve tapasztalom” – olvasható a beszéd fogalmazványában.⁸⁵ Barta István szerint a kidolgozott bevezetés után – mivel ez a lap közepén ér véget – rögtönözve folytathatta beszédét, és nyilvánvalóan a második rész lehetett az, amely hangnemével a hallgatók megdöbbenését és egyesek haragját kiváltotta.⁸⁶ Azt azonban sem Kossuth, sem az ellenzék többi tagja nem állította, hogy Vay az újoncjánlás során szembehelyezkedett volna a megye követutasításával. E tárgyban sokkal inkább azt rótták fel neki, hogy engedett a nádor kérésének a magyar katonatisztek előléptetésének ügyében, illetve „csak” azt kérték számon, hogy – mint Vay jelentésében is írja – „követársammal miként esett, hogy egy vélekedésben nem vallánk?”⁸⁷

Kossuth beszédében a polgári reform eszméi csak általánosságokba burkolva jelentek meg, de annál nyíltabban jelentkezett a mindinkább új tartalommal telítődő nemzeti önrendelkezés kívánata. Azok, akik rosszalották a fiatal ügyvéd fellépését, elsősorban azon a vakmerőségen háborodtak fel, amellyel Kossuth az ország Béccsel szembeni alárendeltségét és ennek a viszonynak a törvénytelen voltát hangsúlyozta. Emellett szintén szokatlan volt a hangnem, ahogyan a vagyontalan kismemes jogot formált a megye követének felelősségre vonására, aki ráadásul báró és a nemesség választott alispánja volt. Barta István állítása szerint korábban nem volt jellemző, hogy akár Zemplén megye, akár más megyék felelősségre vonták volna követeiket, ha azok a kormány kérésének engedve eltértek utasításaiktól.⁸⁸ Ezek mind olyan mozzanatok, amelyek már jelezték, hogy az alkotmányos ellenzék új eszmékkel felfegyverkezve támadásba lendült, és egyben Kossuth vezető szerepét is előrevetítették.

⁸² Barta: *A fiatal Kossuth*, 38.

⁸³ Értsd: udvariasságnak.

⁸⁴ Kossuth beszéde. KLÖM VI. 218–219. Horváth Mihály szerint az 1830-as országgyűlés után vált általánossá, hogy a követeket a megyei közgyűlés beszámoltatta. In: Horváth: *Huszonöt év*, I. 55.

⁸⁵ KLÖM VI. 219

⁸⁶ Barta: *A fiatal Kossuth*, 39.

⁸⁷ Vay jelentése. KLÖM VI. 220.

⁸⁸ Barta: *A fiatal Kossuth*, 40.

Érdemes megemlíteni, hogy Vay és Kossuth ezt megelőzően kölcsönösen tisztelték egymást. Kazinczy az ifjú Kossuthot egyenesen a „Vayak emberének” nevezte, mivel a báró alispánsága alatt pártfogása alá vette a tehetséges ügyvédet, s eddig Kossuth is méltatta őt.⁸⁹

Kazinczy leírása szerint Vay ezt követően válaszát „szörnyű haraggal kezdte”, de rövid időn belül már „gyilkoló” nyugalommal, „minél nincs gyilkosabb fegyver”, válaszolt az őt ért vádakra.⁹⁰ Kifejtette, hogy a diárium utolsó ívét azért nem hozta el, mert Pozsonyból való távozásáig nem nyomtatták ki, illetve felhívta a közgyűlés figyelmét arra, hogy más vármegyék követei sem írtak a kezdeti időszakról sűrűbben, mivel nem volt mit írni.⁹¹ Elmondta, hogy a további 20 000 katona megajánlását Gyulay Ignác bán előadására alapozta. Ezzel kapcsolatban úgy érvelt, hogy a „Megye Instrukciója az volt, hogy magunkat az illy esetekben tartsuk a többséghez, s én elsőbb voltam a magam enunciatiómban!”⁹² A kinevezése miatt őt ért támadást a kinevező okiratra hivatkozva visszaverte – legalábbis saját jelentése szerint –, mivel azt az országgyűlés berekesztése után, 1830. december 30-án állították ki.⁹³ Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy Vay – tudva arról, hogy Zemplénben sokan elégedetlenek követei tevékenységével – a Királyi Táblához folyamodott kinevezésért, amennyiben a bírók között üresedés lenne.⁹⁴ Hogy az ambiciózus, tehetséges fiatalembernek addig se kelljen távol maradnia a közélettől, Reviczky Ádám kancellár – egyben Borsod vármegye főispánja – felajánlotta, közbenjár az uralkodónál, hogy az ő helyettesévé nevezzék ki Borsodba.⁹⁵ Vay 1830. december 23-án írt volt nevelőjének, Váradi Szabó Jánosnak, hogy fogalmazzon meg számára három beszédet, mivel, mint írja, meglehet, „hogy még az új esztendeig a király Borsodi Adminisztrátorrá kinevez”, de egyben arra is figyelmezteti őt, hogy erről „egy léleknek” se szóljon még, mert „félelem, hogy könnyen lehet változás, és csak ártana magának”.⁹⁶ Kinevező okiratát hivatalos formában tehát valóban a diéta bezárása után állították ki, azonban az ezzel kapcsolatos tárgyalások nyilván már hamarabb elkezdődtek.

Vay Miklósnak – állítása szerint – sikerült a többség támogatását kivívnia, és az őt ért támadásokra kielégítő választ adnia. Mindezek után ünnepélyes keretek között búcsúzott

⁸⁹ Kazinczy-levelek, 226.

⁹⁰ Uo. 229. Kazinczy Ferenc Barkassy Imréhez. [Sátoralja]Ujhely, 1831. január 24. Kazinczy baráti kapcsolatot ápolt a Vay család tagjaival, sőt egyik lányának, Eugéniának 1809-ben Vay Miklós generális lett a keresztapja. 1810-ben Vay Ábrahám feleségül vette Kazinczy unokatestvérét, Kazinczy Zsófiát, így a két család még szorosabb kapcsolatba került egymással. Ezt tudva nem meglepő, hogy sokszor elfogult Vay Miklóssal kapcsolatban.

⁹¹ MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/h. Iratok. 1831. Loc. 292. No. 200.

⁹² Nyilatkozat. MNL OL R 94 X 1532. 1830.

⁹³ Borsod megye főispáni helyettesi kinevezése. MNL OL A 39 Magyar Kancelláriai Levéltár. Acta generalia. 1770–1848. 1830:15021.

⁹⁴ 1832-ben lett a királyi tábla tagja. MNL OL A 39 1832:5777.

⁹⁵ Kazinczy Ferenc Lónyay Gáborhoz. [Sátoralja]Ujhely, 1831. január 4. KazLev, XXI. 441.; Kazinczy Ferenc Somosy Jánoshoz. [Sátoralja]Ujhely, 1831. január 4. Uo.

⁹⁶ Vay Miklós Váradi Szabó Jánoshoz. Bécs, 1830. december 23. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltára (Sárospatak) Kff/ A V. 5. Váradi Szabó János családi, baráti és hivatalos levelei. 3. pall. Vay család levelei 1825–1862.

el a zempléni közgyűléstől,⁹⁷ másnap pedig már Borsod vármegye köszöntő küldöttségét várta lakhelyén, Golopon.⁹⁸

Bár Vayt nem érték felkészületlenül a történetek, Kazinczy szerint mégis meglepte és mélyen elszomorította, hogy azok vonták sértően felelősségre, akik neki köszönhették felemelkedésüket. Kazinczyt a történetek leginkább a Caesar–Brutus-ellentétre emlékeztették, a „Fiam, s te is ellenem?” esetre, de hozzátette azt a különbséget is, hogy „Brútus nyugalomban dőfte a tört Caesarba, ezek pedig vad lángokkal”.⁹⁹

1831. január 25-én, immár Vay távollétében, tovább folytatódtak ellene a politikai támadások. Kossuth hangzatos javaslatlalt fordult a közgyűléshez. Indítványozta, hogy mivel „az Udvar rendesen csak rossz hazafiakat szokott jutalmazni, [...] a számtalan módok s eszközök közül, annyit amennyit csak lehet, arra fordítani, hogy a követeket a maga részére hódítsa”, ennek ellensúlyozására módot kellene találni a jó hazafiak jutalmazására is: a megye például köszönőlevelet küldhetne nekik.¹⁰⁰ Vay epés megjegyzése szerint várhatóan „ezen nagy férfiak közé fog tartozni az én volt diétális követ társam is”,¹⁰¹ azaz világosan érzékelt, hogy Kossuth javaslata – távollétében – az ő megbélyegzésére is irányult. Kossuth előző napi beszédének hatását mutatja, hogy javaslata végül mint határozat került be a jegyzőkönyvbe. Erről Vay Miklós értesítette a kancellárt, aki utasította Majláth főispánt, hogy tegyen meg mindent annak mielőbbi visszavonása érdekében, még mielőtt a többi megye is követné Zemplén példáját.

Vay beszámolójában kitért a zempléni ellenzék szervezkedéseire is. Megjegyezte, hogy „az ehhez hasonló dolgok leginkább az Újhelyben nemrégiben felállított, s szinte 250 actionariusokat¹⁰² számláló s 11 újságokkal bíró Casinóban szoktak kifőződni”.¹⁰³

Az aulikus főispán végül az 1831. április 11-i kisgyűlésen megsemmisíttette a határozatot. Azt azonban nem támogatta, hogy a kaszinóból kitiltsák a politikai tanácskozássokat, mivel szerinte ezzel csak azt érnék el, hogy azok a magánlakásokba szorulnának, ahol szinte lehetetlenné válna az ellenőrzésük. Ennek bizonyítására említette az 1831. január 25-i határozatot, amelyről, Dókus László főjegyző beszámolója szerint, Kossuth lakásán döntöttek.

Vay Kossuthot a fent ismertetett politikai belépője alapján „eszés de, character nélküli, ritka előadással bíró procátor”-ként jellemezte.¹⁰⁴ Kazinczy már a zendítőt látta benne, míg a kormány érdekeit képviselő főispán kiemelten figyeltette, mert – egyetértve Kazinczyval – ő is az udvarral szemben álló új szellem támogatóját vélte felismerni benne.

⁹⁷ Vay búcsúbeszéde. MNL B-A-Z m. Lt. SFL. IV. 2001/h. Iratok. 1831. Loc. 292. No. 201.

⁹⁸ Uo. Borsod vármegye közönségének üdvözlő beszéde.

⁹⁹ Kazinczy Ferenc Lónyay Gáborhoz. 1830. január 30. KazLev, XXI. 461.

¹⁰⁰ Vay jelentése. KLÖM VI. 221.

¹⁰¹ Uo. Vay és Szirmay kapcsolata az országgyűlés alatti levelezésük alapján barátinak mondható. Erre lásd például *Emléklapok*, 129–131.

¹⁰² Értsd: résztvevőket.

¹⁰³ Vay jelentése. KLÖM VI. 221. A kaszinó 1831. január elején alakult, alapszabályait Kossuth fogalmazta meg, aki egyben annak jegyzője is volt. Az itt folytatott politikai viták és megbeszélések nagymértékben hozzájárultak a zempléni reformellenzéki szellem kiforrásához. Megjegyzendő, hogy Vay is tag volt.

¹⁰⁴ KLÖM VI. 219.

A Vay elleni szervezett fellépés volt a zempléni reformellenzék első jelentősebb akciója. A közgyűlésen történtek egyben jelzik a már országos szinten is zajló paradigma-váltást. Annak ellenére, hogy a hangsúly még a sérelmeken, a „hűtlen követ” felelősségre vonásán volt, a támadás élessége, a liberális gondolatok megjelenése és maga a szervezettség is egy új ellenzéki fellépésre utalt. Vay – akit ekkor már a kormányt támogatók közé számítottak – és az ellenzék összecsapása két, markánsan eltérő politikai irányzat jelenlétét demonstrálta, amelyek küzdelme ezután meghatározta a következő két évtized közéletét mind megyei, mind országos téren.

A „Vay-afférról” összegzésként megállapíthatjuk, hogy az alispánt valójában nem az utasítás megsértésének jogcímén akarta felelősségre vonni az ellenzék – ahogy a fiatal Kossuth biográfiai interpretálják a vitát –, hanem azért, mert társától eltérően szavazott, ami által Zemplén vármegye vótuma elveszett, és ezzel presztízse is sérült. Kossuthék súlyos morális vétségnek tartották, hogy kinevezést fogadott el a kormánytól, ami számukra az alispán szöszegését jelentette. A támadás hevességét nem a konkrét vádak súlyossága, hanem sokkal inkább a politikai nézetek elágazása, szembekerülése magyarázza.